

**ԿԱՆԱՆՑ ԳՈՐԾՈՒՆԵՌՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ
ԺԱՄԱՆԱԿԱՀԱՏՎԱԾՈՒՄ (1989թ. հունվար-նոյեմբեր)***

Իսկուհի Ավանեսյան

Բանալի բառեր՝ կանայք, իրավունքներ, բռնություններ, որոշում, պատգամավորներ, ժողովրդավարություն, բողոքներ, համակարգ, դիմումներ, ելույթներ:

Ելնելով ստեղծված բարդ իրադրությունից՝ 1989թ. հունվարի 12-ին ԽՍՀՄ-ի Գերագույն խորհրդի նախագահության որոշմամբ ԼՂԻՄ-ում՝ Խորհրդային Միության պատմության մեջ առաջին անգամ ստեղծվեց «Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի Հատուկ Կառավարման Կոմիտե»՝ ԽՄԿԿ Կենտկոմի բաժնի վարիչ Արկադի Իվանովիչ Վոլսկու գլխավորությամբ [1]: Կենտրոնը կատարեց ոչ ստանդարտ քայլ՝ ԽՍՀՄ ԳԽ նախագահության որոշմամբ դադարեցվեցին ԼՂԻՄ մարզխորհրդի և մարզկոմի գործունեությունը, ինչը ԽՍՀՄ Սահմանադրության և ԽՄԿԿ կանոնադրության կոպիտ խախտում էր: Հատուկ Կառավարման Կոմիտեին վերապահվեցին մարզի պետական իշխանության լիազորությունները: 1989թ. հունվարի 13-ին, ԽՍՀՄ Մինիստրների խորհուրդն ընդունեց «Ադրբեջանական ԽՍՀ ԼՂԻՄ-ում կառավարման նոր ձև մտցնելու հետ կապված միջոցառումների մասին» որոշումը, որով ԽՍՀՄ պետականա-յին և ֆինանսների նախարարությանը հանձնարարվեց ԽՍՀՄ պետական բյուջեի մեջ, սկսած 1989թ., հատուկ տողով նախատեսել ԼՂԻՄ-ի սոցիալ-տնտեսական զարգացման կարևորագույն ցուցանիշները[2]:

Փաստորեն, ԽՍՀՄ ղեկավարները ԼՂԻՄ-ը տարածքային տեսանկյունից ճանաչել էին որպես Ադրբեջանի մաս, իսկ կառավարման առումով մարզին տրվել էր ինքնուրույն վարչական միավորի կարգավիճակ: Նոր վարչակարգի ստեղծումը հայ ժողովրդի մեջ արցախյան խնդրի լուծման աղուտ հույս արթնացրեց: Կոմիտեն որոշակի միջոցառումներ ձեռնարկեց ԼՂԻՄ-ի, Հայաստանի և Կենտրոնի հետ տնտեսական կապեր ստեղծելու ուղղությամբ, սակայն իրավական անորոշ կարգավիճակով: Մարզային կուսակցական ու պետական մարմինների լիազորությունների կասեցումը, աշխատանքային կոլեկտիվների իրավունքների սահմանափակումը վերջնականապես խլեցին մարզի և նրա բնակչության առանց այն էլ խիստ սահ-մանափակ իրավունքները:

Կոմիտեն երբեք էլ լիազորված չէր բավարարելու արցախահայության պահանջը, որն էլ նպաստեց մարզում լարվածության սրմանը: Հայերի ձեռնարկումները ամեն կերպ խափանվում էին Ադրբեջանի կողմից և իրականացվող բռնություններն արցախահայությանն ստիպում էին նորանոր քայլերի գնալու: Այդ օրերին կանանց նախաձեռնությամբ մի շարք աշխատանքներ իրականացվեցին Լեռնային Ղարաբաղում և Հայաստանում, հատկապես հանրագրերի նախաձեռնումը՝ ուղղված ոչ միայն Հատուկ Կառավարման Կոմիտե, այլ նաև ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահություն և վերադաս իշխանություններ:

Արցախցիների ոտնահարված իրավունքները պաշտպանելու նպատակով Ստեփանակերտի կանանց խորհուրդը նամակով դիմեց Հատուկ Կառավարման Կոմիտեի նախագահ Ա. Վոլսկուն խնդրելով արգելել Ադրբեջանի հակահայկական գործունեությունը[3]: Այնուհետև 1989թ. մայիսի 19-ին տեղի ունեցավ ժողպատգամավորների Մար-

* Հոդվածն ընդունվել է 18.12.2015:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել պ.գ.դ., պրոֆեսոր Հ.Աբրահամյանը:

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2016

տունու 20-րդ գումարման շրջանային խորհրդի 6-րդ նստաշրջանը, որտեղ անընդունելի համարվեց ԼԴԻՄ-ի կառավարման հատուկ ձևը: Միստին ներկա 23 կին պատգամավորներից 3-ը՝ Անգելինա Հովսեփյանը, Անժելա Խաչատրյանը, Մելանյա Ադամյանը իրենց խոսքում կարևորեցին այն հանամանքը, որ Կոմիտեի քողի տակ Ադրբեջանի դեկավարությունը շարունակում է անպատիժ միջամտել ինքնավար մարզի գործերին, ոտնահարում նրա իրավունքներն ու շահերը: Նստաշրջանն ընդունեց որոշում, որտեղ մասնավորապես ասվում է. «Հաշվի առնելով, որ ԽՍՀՄ Պերագույն խորհրդի կողմից քննության չեն առնվել ժողովրդական պատգամավորների ԼԴԻՄ մարզխորհրդի որոշումները, դիմել խորհուրդների համամիութենական համագումարին՝ լրիվ իշխանությունը օգտագործելու, ժողովրդական պատգամավորների Լեռնային Ղարաբաղի մարզային խորհրդի, Հայկական ԽՍՀ Պերագույն խորհրդի նստաշրջանների որոշումները քննարկելու և Հայկական ԽՍՀ-ի հետ ԼԴԻՄ-ը վերամիավորելու խնդրանքով»[4]:

Եթե շարժման առաջին ամիսներին Մոսկվայի քայլերում դեռ կարելի էր տեսնել որոշակի տրամաբանություն, այն է՝ քաղաքական խնդիրը տեղափոխել սոցիալ-տնտեսական հարթություն և լրացուցիչ ներդրումների խոստումներ տալ, ապա արդեն 1989թ. ԼԴ Հատուկ Կոմիտեի ստեղծումով և կարճ ժամանակ անց նրա լուծարումով՝ կենտրոնական իշխանությունն ակնհայտորեն հեռացավ ժողովրդավարության նույնիսկ իր կողմից պատկերացվող ուղեգծից:

Ամենուր հնչող բողոքները, դժգոհությունները՝ ուղղված Կոմիտեին, հետապնդում էր մեկ նպատակ՝ վերջ դնել առկա անօրինականություններին: Այդ նպատակով ապրիլի 28-29-ին տեղի ունեցավ Ասկերանի շրջանի Հարավ և Ակնաղբյուր գյուղերի հասարակության ընդհանուր ժողովները, որտեղ Անիկ Ասատրյանը, Սվետլանա Պետրոսյանը, Աիդա Համբարձումյանը, Էլենորա Ավանեսյանը Հատուկ Կոմիտեի գործունեությունը համարեցին անարդյունավետ, ավելին՝ նրանց հավաստմամբ այն նպատակում էր հակահայկական դրամադրությանը[5]:

Հարկ է նկատել, որ այդ օրերին Մարտակերտի շրջանի մի շարք գյուղերում տեղի ունեցան հասարակության ընդհանուր ժողովներ, որտեղ կանայք ևս քննադատեցին գործող համակարգը[6]:

Հատկանշական է, որ հայ ժողովրդի բողոքները, քննադատությունները՝ ուղղված Հատուկ Կառավարման Կոմիտեին, տեղին էին, հատկապես, որ հատուկ շրջանի պարետը բարձիթողի էր արել հայ բնակչության բախտը և բացահայտորեն համագործակցում էր ադրբեջանցիների հետ: Այդ ամենը առիթ հանդիսացավ, որ մարզի աշխատավորությունը 1989թ. մայիսից գործադուլ սկսի, որն էլ տևեց 4 ամիս: Գործադուլային պայքարը ղեկավարելու համար 1989թ. հուլիսին Ռոբերտ Քոչարյանի գլխավորությամբ Ստեփանակերտում ստեղծվեց «Միացում» կազմակերպությունը[7]: Սակայն այս նոր մարմինն ի գործու չէր ԼԴԻՄ ողջ տարածքում համակարգելու օրեցօր թափ առնող ազատագրական շարժումը: Ստեղծված ձգնաժամից դուրս բերելու նպատակով 1989թ. մայիսի 16-ին «Հայ կանանց միաբանությունը» ՀՍՀՄ Պերագույն խորհրդի նախագահությանը ներկայացրեց վեց կետից բաղկացած կոնկրետ միջոցառումներ, որտեղ նույնիսկ կառավարությունից պահանջվում էր հրաժարական տալ[8]: Կանայք իրենց մտահոգությունները, բողոքները՝ կապված ստեղծված լարված իրավիճակի հետ, արտահայտեցին ԽՍՀՄ Պերագույն խորհրդի անդամների հետ ունեցած հանդիպումների ժամանակ:

Ա. Վոլսկու նախաձեռնությամբ 1989թ. հուլիսին Արցախ ժամանած ԽՍՀՄ Պերագույն խորհրդի հանձնաժողովը այցելեց նաև Ղարաբաղի մարզի կենտրոնում, որտեղ տեղի ունեցած հանդիպման ընթացքում ելույթով հանդես եկավ նաև ժամնա Գալստյանը:

Հատկանշական է, որ նման նախաձեռնությունների ժամանակ կանայք փորձում էին օգտագործել ստեղծված հնարավորությունները՝ նպատակ ունենալով ազդելու իրավիճակին: Ներկայացնելով առկա դրությունը՝ Ժ. Գալստյանը հասկապես կարևորեց. «Ես եղել եմ Մոսկվա մեկնած պատվիրակությունների մեկի կազմում: Բոլոր բարձրագույն մարմինների ներկայացուցիչներն ասում էին, որ հասկանում են մեր արդար պահանջը և հիանալի գիտեն, որ Լեռնային Ղարաբաղը պատմական հայկական հող է: Նույնիսկ ընկեր Գորբաչովը Ջորջ Բալայանի և Սիլվա Կապուտիկյանի հետ ունեցած զրույցի ժամանակ փայլել է պատմության իմացության գիտելիքներով, ասել. «Լյո, ես գիտեմ, որ դա Արցախն է, հինավուրց հայկական հող Արցախը»: Ուրեմն ոչ ոքի համար դա գաղտնիք չէ: «Բայց ընկերներ, մենք ձեր հարցը լուծել ոչ մի կերպ չենք կարող, որովհետև դա կարող է նախադեպ դառնալ, դա կարող է շղթայական ռեակցիա առաջացնել: Խորհրդային Միությունում ազգային այդպիսի բազմաթիվ հարցեր կան, դրա համար մենք ձեր հարցը չենք լուծի, դրա համար խորհրդային ժողովրդին ճշմարտությունը ձեր մասին չենք ասի...»: Հերիք է, ընկերներ հերիք է վախեցնել մեզ անկանխատեսելի հետևանքներով... Մենք խնդրում ենք Գերագույն խորհրդին հասցնեք, որ հիմա, համենայն դեպս առաջիկա մեկ դարում այդ երկու ժողովրդների համատեղ կյանքն անհնար է... Ես դա հենց այնպես չեմ ասում. այդ մասին ասվել է մարզխորհրդի նստաշրջանի մակարդակով 1988թ. փետրվարի 20-ին: Այն, որ մեր կուսակցական մարմինները չեն կարող լինել Ադրբեջանի կոմկուսի Կենտկոմի կազմում, ասվել է համապատասխան փաստաթղթերում, համապատասխան կոնֆերանսներում: Փաստորեն անցկացված է հանրաքվե: Ամենագլխավորն այն է, որ մեր հարցն այլևս ձգձգել չի կարելի: Ձեր հարգարժան գործընկերներն ասում են՝ պետք է զնալ փոխգիջման: Հարգելի ընկերներ, ձեր հանձնաժողովն ուշացել է ուղիղ մեկ ու կես տարի: Ինչ-որ փոխգիջման մենք կարող էինք համաձայնել այն ժամանակ՝ փետրվարին, մարտին, որպեսզի հնարավորություն ունենայինք գոյատևելու մինչև այսօր, մինչև վաղը, երբ դուք վերջնականապես պետք է լուծեք մեր հարցը: Ի՞նչ փոխգիջումների մասին կարող է խոսք լինել հիմա: Մենք կենդանի օրգանիզմին հիմա հարցնում ենք՝ սիրելի բարեկամ, ո՞տքդ կտրենք, թե՞ ձեռքդ: Այժմ արդեն ժամանակը սեղմում է: Ես ձեզ խնդրում եմ, պետք չէ գործը հասցնել նրան, ձգձգել այնքան, որ ադրբեջանական գործոնի դեմ գործի հայկական գործոնը: Աստված մի արասցե...»[9]:

Հանձնաժողովի անդամները խոստացան նպաստել հարցի շտապ լուծմանը: Բայց և այնպես, ինչպես բազմաթիվ անգամ, այս անգամ ևս Կրեմլի դիրքորոշման մեջ ոչինչ չփոխվեց:

Հերթական բողոքը՝ ուղղված Հատուկ Կառավարման Կոմիտեին, Մարտունու շրջանից էր: Հեռագրի հեղինակները՝ Էլլա Վերոյանը, Գայյա Խաչատրյանը, Էլենուորա Աղաբեկյանը, Ֆլորա Հարությունյանը, ներկայացնելով պարետային ժամերին կատարվող օրինախախտումները մարտունեցիների նկատմամբ, խնդրում էին Ա. Վոլսկուն նպաստել առկա իրավիճակը կարգավորմանը[10]:

ԼՂ-ում հիմնահարցի շուրջ լարվածությունը մի քանի ամսում այնքան աճեց, որ ստիպեց Արցախի հայության արտակարգ քայլի գնալու. ժողովրդի բախտը տնօրինելու նպատակով 1989թ. յոթսուտի 16-ին Ստեփանակերտում տեղի ունեցավ Լեռնային Ղարաբաղի լիազոր ներկայացուցիչների համագումար, որն ընտրեց Ազգային խորհուրդ[11]: Սա կարևոր, միաժամանակ նաև հարկադիր քայլ էր, որի նպատակն էր ներկայացուցչական մարմիններից ապօրինի զրկված արցախահայությանը վերադարձնել ընտրելու և ունենալու նրա անքակտելի իրավունքը, որը կարտահայտեր ԼՂ-ի հայության միասնական կամքը:

Խորհրդի մեջ ընդգրկված էին նաև Նորա Ավագինյանը (մետաքսկոմբինատից), Նախշուն Ավանեսյանը (Մոսի կոլտնտեսության նախագահ), Միլվա Բալայանը (Մարտունու երիտշրջկոմի քարտուղար), Էլմիրա Վահանյանը (Մարտակերտի երիտշրջկոմի քարտուղար), Լյուդմիլա Գրիգորյանը (բժշկուհի), Ջոյա Պետրոսյանը (Մարտակերտի թիվ 1 դպրոցի ուսուցչուհի), Գրետա Սահակյանը (մարզային կինխորհրդի նախագահ) և Լիդա Սարգսյանը (Ստեփանակերտի թիվ 8 դպրոցի ուսուցչուհի): Վերջիններիս մասնակցությամբ խորհրդի համագումարում ընդունվեց որոշում, համաձայն որի՝ մինչև ժողովրդական պատգամավորների մարզխորհրդի ու կուսակցության մարզկոմի գործունեության վերականգնումը՝ երկրամասի բարձրագույն գործադիր իշխանության լիազորությունները հանձնվեց Ազգային խորհրդին: Բացի դրանից՝ համագումարը ընդունեց հռչակագիր, որում նշվում էր, որ Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի գործերին Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի միջամտությունը գնահատվելու է որպես ագրեսիայի ակտ և կստանա համարժեք պատասխան[12]:

Փաստորեն ժողովրդընտիր իշխանությունը Ադրբեջանին պարզ դարձրեց ուժի դիրքերից արցախահայության հետ խոսելու անհեռանկարայնության մասին: Այդ ամենով հանդերձ՝ խորհրդի կազմում ընդգրկված կանայք, միստերի ժամանակ առաջարկություններով և նախաձեռնություններով հանդես գալուց բացի, մասսայական աշխատանքներ էին տանում նաև մարզի բնակչության շրջանում:

Այնուամենայնիվ Ադրբեջանի և Մոսկվայի իշխանությունների կողմից Ազգային խորհուրդը անօրինական համարվեց, որի հետևանքը հանդիսացավ Արցախի դեմ հայահալած քաղաքականության ուժեղացումը: Նույնիսկ 1989թ. սեպտեմբերին Ստեփանակերտում ԽՍՀՄ Ներքին գործերի նախարարության զինվորները զենք գործադրեցին խաղաղ բնակչության նկատմամբ, ավելին՝ եղան զոհեր և վիրավորներ: Բացի այդ գործից՝ հայկական գյուղերի վրա հարձակումներ էին գործում ադրբեջանական զինված հրոսակախմբերը: Հայ կամավորականների առաջին խնդիրն էր պաշտպանել խաղաղ բնակչությանը, իսկ կանայք, իրենց հերթին համագործակցելով հայկական ուժերի հետ, կատարում էին մի շարք առաջադրանքներ: Այդ օրերի մասին Վարյա Ջուլիակյանը նշում է. «Ամենուր լուրեր էին ստանում մարզի տարբեր տեղերում կատարվող դեպքերի մասին: Հերթական լուրը հասավ Կրկժանից, որտեղ վտանգված է խաղաղ բնակչության կյանքը և ամեն պահի հնարավոր էր հարձակում ադրբեջանցի հրոսակների կողմից: Արտակարգ դրության շրջանի պարետ, զեներալ-մայոր Վ. Ն. Սաֆրոնովի հրամանով Ներքին գործերի նախարարության զորքերը փակել էին Կրկժան տանող ճանապարհը: Ստեղծված օրհասական վիճակն ստիպեց վճռական քայլի դիմելու՝ օգնության գնալու հարազատներին: Խիստ վերահսկողության պայմաններում 8-10 նռնակ անձրևանոցի մեջ թաքցրած՝ մեծ դժվարությամբ անցանք երկու պահակակետ և Կրկժանի մոտ միացանք Արմենավանից օգնության եկած 15 կամավորականների: Տեղի ադրբեջանցիները ծպտվել էին, կարծելով, թե հայկական ուժեր են կուտակվում Կրկժանում, իսկ հայ բնակչությունը ոգևորված էր. կարող էին պաշտպանվել»[13]: Վ. Ջուլիակյանի վկայությամբ շարունակվել է իր համագործակցությունը Կրկժանի ինքնապաշտպանական ուժերի հետ, որին մասնակցել է նաև համագյուղացի Թամարա Բալայանը:

1989թ. հուլիսի 21-ից Ադրբեջանի կողմից Հայաստանը և Լեռնային Ղարաբաղը ենթարկվեցին տնտեսական շրջափակման: Այդ օրերի համապատկերում առանձնացվում է շահունյանցիների քայլը՝ հուլիսի 26-ին Շահունյանի շրջանային խորհրդի նստաշրջանի որոշումը՝ շրջանը ԼՂԻՄ-ին միավորելու վերաբերյալ: Այսպիսով՝ Հյուսիս-

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2016

սային Արցախը, որն ընդգրկված էր ազգային ազատագրական պայքարի մեջ, առաջ քաշեց կենսական նշանակություն ունեցող հարց:

Ադրբեջանի Պերագույն խորհուրդը թշնամանքով ընդունեց ԼՂԻՄ-ի հետ միավորվելու մասին շահումյանցիների և գետաշենցիների որոշումը: Հյուսիսային Արցախի համար փակվեց Ադրբեջանի տարածքով ԼՂԻՄ-ին կապող միակ մայրուղին, դադարեցվեցին բոլոր կարգի մատակարարումները, ընդհատվեցին կապի միջոցները, որն էլ ստիպեց հայերին քայլեր ձեռնարկելու պաշտպանության համար:

Դրանցից մեկը ռազմավարական կարևոր նշանակության Կարաչինար-Թալիշ ճանապարհի վերանորոգումն էր, որով ապահովվեց շրջանի ցամաքային կապը մարզի հետ: Մյուս կարևոր միջոցը ռադիոկապի ստեղծումն էր Պետաշենի և Շահումյանի ու Հայաստանի միջև: Այդ օրերին Պետաշենից արտաքին աշխարհի հետ միակ կապն ապահովում էր կապավոր, ազատամարտիկ Սվետլանա (Լենա) Ավագյանը[14]: Նա կապի միջոցով Հայաստանի ղեկավարությանը հաղորդում էր Պետաշենում տիրող իրավիճակի մասին: Մինչև Պետաշենի անկումը ապահովում էր հեռախոսային կապը ու միաժամանակ մասնակցում ու կազմակերպում կանանց մասնակցությունը Պետաշենի ենթաշրջանի ինքնապաշտպանությանը: Նա հայտնի էր «Կամա-2» նշանաբանով:

Ադրբեջանի ղեկավարության հերթական քայլը լինում է նոր միջոցներ ձեռնարկել խաբեությանը դատարկելու Պետաշենի ենթաշրջանը: Այդ նպատակով Պետաշեն են ժամանում խանլարի պետավտոտեսչության և քրեական հետախուզության պետերը: Ամբոխը թույլ չի տալիս նրանց գյուղ մտնել: Այստեղ էին նաև կանայք, որոնց ներկայությունը սկզբում ադրբեջանցի պաշտոնյաները անլուրջ ընդունեցին, սակայն հանդիպելով նրանց դիմադրությանը՝ հանրությանը դիմեցին՝ «քույրեր և եղբայրներ», ինչը իհարկե չմեղմացրեց իրավիճակը: Պատվիրակները ենթարկվեցին հարձակման, ջարդվեց նրանց մեքենաները, որից հետո դիմեցին փախուստի[15]:

Ընդհանուր առմամբ, հաշվի առնելով ականատեսների վկայությունները, կարող ենք ասել, որ Հյուսիսային Արցախում ևս ազգային-ազատագրական պայքարի մեջ ընդգրկված կանայք քիչ թիվ չէին կազմում՝ սկսած ընդհատակյա փուլից, հատկապես ինքնապաշտպանության ժամանակ:

Մարզի հայ բնակչությունն ուժերի գերլարումով փորձում էր պաշտպանել իր ֆիզիկական գոյությունը, իսկ ԽՍՀՄ կենտրոնական իշխանությունները շարունակում էին վարել հակահայկական քաղաքականություն: Դրա մասին է վկայում նոյեմբերի 28-ի որոշումը, ըստ որի Լեռնային Ղարաբաղը նորից բռնակցվեց Ադրբեջանին[16]:

Սույն որոշմամբ մարզում տնօրինելու էր հանրապետական Կազմկոմիտեն, որը գլխավորում էր Ադրբեջանի կոմկուսի կենտկոմի երկրորդ քարտուղար Վ. Պոլյանիչկոն: Նրա առջև ադրբեջանական իշխանությունները խնդիր էին դրել երկրամասում փոխել ժողովրդագրական իրավիճակը հոգուտ ադրբեջանցիների: Ելնելով դեպքերի զարգացման նման ընթացքից՝ ՀԽՍՀ Պերագույն խորհուրդը և Լեռնային Ղարաբաղի Ազգային խորհուրդը 1989թ. դեկտեմբերի 1-ին համատեղ որոշում ընդունեցին Հայկական ԽՍՀ-ը Լեռնային Ղարաբաղի վերամիավորման մասին [17]: Այդ որոշումը ոչ միայն արտահայտում էր մարզի հայ բնակչության իղձերն ու ցանկությունները, այլև որոշակի ապահովում էր նրա անվտանգությունը:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Սովետական Ղարաբաղ», 1989, 15 հունվարի:
2. "Известия", 1989, 21 января.
3. ԼՂՀ պետարխիվ, ֆ. 2, ց. 1, գ. 59, թ. 12:
4. Նույն տեղում, Մարտունու շրջանային արխիվ, ֆ. 1, ց. 1, գ. 5, թ. 5-6:
5. ԼՂՀ պետարխիվ, ֆ. 2, ց. 1, գ. 3, թ. 22-29:
6. ՀԱԱ, ֆ.207, ց. 44, գ. 41, թ. 2-5, գ. 8, թ.110, ԼՂՀ պետարխիվ, ֆ.2, ց. 1, գ. 60, թ. 10:
7. Աբրահամյան Հ., Մարնտչող Արցախ 1917-2000, հատոր Գ., Եր., 2007, էջ 168:
8. ՀԱԱ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 118, թ. 10:
9. Բաղդյան Վ., Տեսադաշտ 1988-1994, Ստեփ., 2013, էջ 44-45:
10. ՀԱԱ ֆ. 2, ց.1, գ.60, թ.55:
11. «Խորհրդային Ղարաբաղ», 1989, 17 օգոստոսի:
12. Նույն տեղում:
13. Հեղինակի անձնական արխիվ, Վարյա Ջուլիակյան պատմածից: Վերջինս 1989թ. եղել է Մարզկոմի նախագահի քարտուղար:
14. Ղահրամանյան Կ., Օջախի գիրք. Հողը կանչում է, գիրք Բ, Եր., 2005, էջ 538:
15. Վարդունյան Հ., Աստվածների կանչը, Եր., 2004, էջ 45:
16. «Խորհրդային Ղարաբաղ», 1989, 30 հոկտեմբերի:
17. Նույն տեղում, 3 դեկտեմբերի, 1989:

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

Կանանց գործունեությունը հատուկ կառավարման կոմիտեի ժամանակահատվածում (1989թ. հունվար- նոյեմբեր) Իսկուհի Ավանեսյան

Իրադարձությունների վերլուծությունը ցույց են տալիս, որ հիշյալ շրջանում ծավալված զանգվածային բռնությունների ալիքը չկարողացավ կոտրել հայ ժողովրդի համառ կամքը:

Ստեղծված իրավիճակից ելնելով՝ սանձազերծված բռնությունների առթիվ բողոքի ձայն բարձրացնող կանանց հասարակական կազմակերպությունները, կին քաղաքական, հասարակական գործիչները, քննադատելով Արցախում առկա բռնարարքները, կոնկրետ քայլերի դիմեցին՝ պահանջելով արդարացի լուծում տալ հիմնախնդրին: Այդ պայքարում նրանք աննահանջ էին: Չնայած հակառակորդի ճնշումներին՝ կանայք հերոսաբար դիմակայեցին նրանց բոլոր մարտահրավերներին և իրենց տեղն ու դերն ունեցան Արցախի ազգային-ազատագրական պայքարում:

РЕЗЮМЕ

Деятельность женщин в период Комитета особого управления
(январь–ноябрь 1989г.)
Искуи Аванесян

Ключевые слова: женщины, права, насилие, решение, депутаты, демократия, жалобы, система, заявки, выступления.

Анализ событий показывает, что в вышеуказанный период развернувшаяся волна массовых репрессий не смогла сломать упорную волю армянского народа.

В связи со сложившейся ситуацией женские общественные организации подняли голос протеста по случаю развязки насилия, политики, общественные деятели также раскритиковали насилие в Арцахе, предприняли конкретные шаги, требуя дать справедливое решение Карабахской проблемы. В этой борьбе они были неотступны. Несмотря на давление противника, женщины героически выстояли все их боевые вызовы и имели свое место и роль в национально-освободительной борьбе Карабахского конфликта.

SUMMARY

The women's activities during the period of Special Management Committee
(January – November, 1989)
Iskuhi Avanesyan

Keywords: women, rights, violence, decision, deputies, democracy, protest, system, appeals, speeches.

The analysis of the events shows that the massive violence could not break the will of the Armenian people. During this period women from non-governmental organizations, women-politicians and public figures criticized the violence in Artsakh and undertook concrete steps, demanding a fair solution to the Karabakh problem. They were persevere in this struggle. Despite the pressure of the enemy, women heroically withstood all their combat challenges and had their place and role in the national liberation struggle of the Karabakh conflict.